Довгаль Олександр Петрович, *аспірант кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Сьох Катерина Ярославівна*, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Запровадження інституту конституційної скарги стало одним із ключових елементів реформи конституційного правосуддя в Україні, оскільки надало особі можливість безпосередньо ініціювати перевірку закону, застосованого в її справі, на відповідність Конституції України. Водночас право на звернення до Конституційного Суду України не є необмеженим, зокрема його реалізація пов'язана з дотриманням установлених законом вимог щодо суб'єкта звернення, предмета оскарження, строку подання, вичерпання національних засобів юридичного захисту та належного обґрунтування тверджень про неконституційність закону. Саме тому критерії прийнятності доцільно розглядати не лише як сукупність процесуальних вимог, а як механізм регулювання доступу особи до конституційного правосуддя [1; 2].

Конституційною основою цього механізму є стаття 151-1 Конституції України, відповідно до якої Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України закону за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон суперечить Конституції України. Обов'язковою передумовою такого звернення є вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту [1]. Зазначене положення необхідно розглядати у взаємозв'язку з частиною четвертою статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право звернутися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією та законом. Отже, критерії прийнятності конкретизують порядок реалізації конституційного права на такий вид судового захисту, але не можуть змінювати його зміст або створювати непропорційні перешкоди для його здійснення.

Правове регулювання прийнятності конституційної скарги закріплено насамперед у статтях 55, 56 та 77 Закону України «Про Конституційний Суд

України» [2]. Їх системний аналіз дає підстави виокремити три основні групи критеріїв: юрисдикційні, процесуальні та змістові. Такий поділ відображає послідовність перевірки звернення, де спочатку встановлюється, чи належить порушене питання до повноважень Конституційного Суду України, далі перевіряється дотримання порядку та строків звернення, після чого оцінюється достатність конституційно-правового обґрунтування скарги.

До першої групи належать критерії, що визначають допустимий предмет конституційної скарги. Українська модель передбачає можливість оскарження саме закону України або його окремих положень, які були застосовані в остаточному судовому рішенні у справі скаржника. Конституційний Суд при цьому не переглядає правильність судового рішення, не переоцінює докази та не перевіряє законність дій органів державної влади у конкретній справі. Конституційна скарга тому не є додатковою інстанцією після касаційного перегляду, а має інше функціональне призначення – перевірку нормативної основи судового рішення на відповідність Конституції України. Практика Суду послідовно відмежовує питання конституційності закону від питань його застосування судами [2; 3].

Таке обмеження предмета скарги одночасно виконує захисну і регулюючу функції. З одного боку, воно забезпечує особі прямий доступ до конституційного контролю у випадку, коли джерелом можливого порушення її права є саме законодавча норма. З іншого – запобігає використанню Конституційного Суду як ще однієї судової інстанції для повторного розгляду спорів, уже вирішених судами системи судоустрою. Отже, предметний критерій спрямовує конституційне провадження саме на вирішення питань, які мають конституційно-правовий характер.

Не менш важливе значення має критерій належного суб’єкта звернення. Відповідно до статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» право на конституційну скаргу належить особі, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон або його окремі положення суперечать Конституції України; водночас юридичні особи публічного права не належать до суб’єктів такого права [2]. Таким чином, конституційна скарга пов’язана з конкретною справою та конкретними правовими наслідками для її автора, що відрізняє її від абстрактного оскарження нормативного акта в інтересах невизначеного кола осіб.

Другу групу становлять процесуальні критерії прийнятності. Одним із центральних серед них є вичерпання національних засобів юридичного захисту. За статтею 77 Закону така умова вважається виконаною за наявності судового рішення, ухваленого в порядку апеляційного перегляду, яке набрало законної сили, а коли законом передбачено можливість касаційного оскарження – після відповідного касаційного перегляду [2]. Цей критерій закріплює субсидіарний характер конституційної скарги, оскільки Конституційний Суд залучається до захисту права лише після використання передбачених законодавством звичайних механізмів судового захисту.

Таке правило має важливе значення для розмежування компетенції Конституційного Суду України та судів системи судоустрою. Особа насамперед повинна використати процесуальні можливості для захисту свого права у звичайному судовому провадженні, і лише після цього порушувати питання про неконституційність норми закону, застосованої при остаточному вирішенні справи. Критерій вичерпання засобів захисту тому не лише обмежує момент звернення до Конституційного Суду, а й забезпечує послідовність функціонування різних рівнів судового захисту.

Часовою межею доступу до конституційного провадження є встановлений законом тримісячний строк. Конституційна скарга за загальним правилом подається не пізніше трьох місяців із дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому було застосовано оспорюваний закон [2]. Установлення строку забезпечує правову визначеність та спонукає особу своєчасно реалізувати право на конституційну скаргу. Водночас законодавство містить механізми, які запобігають надмірно формальному застосуванню цього правила. Зокрема, Суд може розглянути скаргу поза межами загального строку, якщо визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу; також передбачено можливість порушення питання про поновлення строку у випадку несвоєчасного отримання повного тексту остаточного судового рішення.

Особливе значення має категорія суспільного інтересу, оскільки вона коригує дію формального часового критерію. Її застосування дає Суду можливість розглянути питання, яке виходить за межі індивідуальної справи та може мати значення для захисту конституційних прав ширшого кола осіб або для усунення системної проблеми правового регулювання. Водночас відсутність у законодавстві вичерпного визначення змісту суспільного інтересу залишає Суду певну свободу оцінювання конкретної ситуації. У цьому аспекті важливим є послідовне формування судовою практикою зрозумілих ознак, за яких відступ від загального правила щодо строку буде виправданим.

Третю групу становлять змістові критерії. Згідно зі статтею 55 Закону конституційна скарга повинна містити конкретні положення закону, конституційність яких оспорюється, відповідні положення Конституції України, а також обґрунтування тверджень про неконституційність із зазначенням того, яке гарантоване Конституцією право людини, на думку заявника, зазнало порушення внаслідок застосування цього закону [2]. Отже, недостатньо зазначити, що певна законодавча норма є несправедливою або що судове рішення не задовольняє скаржника. Необхідним є пояснення зв’язку між змістом конкретного припису закону, його застосуванням у справі та порушенням певного конституційного права.

Саме ця вимога має найбільше значення для відмежування конституційно-правового спору від звичайної незгоди з результатом судового розгляду. Конституційний Суд України у своїй практиці виходить із того, що цитування положень Конституції, законодавства, власних юридичних позицій Суду або практики Європейського суду з прав людини без пояснення неконституційності

оспорюваної норми не становить достатнього обґрунтування. Так само не можуть самі по собі бути аргументами твердження про неправильне застосування закону судом, суперечності у судовій практиці або необхідність іншої оцінки фактичних обставин справи [3].

Актуальна практика 2026 року підтверджує збереження такого підходу. Так, при вирішенні питання щодо скарги І. Коломойського Другий сенат Конституційного Суду зазначив, що заявник не обґрунтував, яким саме чином оспорюваний припис Кримінального процесуального кодексу порушує його конституційні права, та не встановив причинного зв'язку між змістом відповідної норми і можливим порушенням цих прав. Загальних посилань на Конституцію, юридичні позиції Конституційного Суду та практику ЄСПЛ для виконання вимог щодо прийнятності визнано недостатньо [4].

Подібний підхід простежується в ухвалі Першого сенату від 13 травня 2026 року, у якій аргументацію заявника, яка фактично зводилася до незгоди з тим, як закон було застосовано в остаточному судовому рішенні, Суд не визнав належним обґрунтуванням тверджень про неконституційність відповідної норми [5]. Ці приклади показують, що критерій обґрунтованості виконує не суто формальну функцію, а визначає межу між питанням про конституційність закону та питанням про правильність судового правозастосування.

Водночас застосування критерію обґрунтованості потребує особливої виваженості. На стадії вирішення питання про відкриття провадження від особи має вимагатися достатнє пояснення можливої неконституційності норми, а не фактичне доведення її неконституційності ще до розгляду справи по суті. Надмірно високий рівень вимог до аргументації може перетворити критерій прийнятності з механізму впорядкування доступу до правосуддя на процесуальний бар'єр. Тому необхідно розмежовувати недостатньо обґрунтовану скаргу та скаргу, в якій порушене реальне конституційне питання, що потребує перевірки під час розгляду справи. Такий підхід простежується й у науково-практичних матеріалах, оприлюднених Конституційним Судом України.

Окремим засобом регулювання доступу є можливість відмовити у відкритті конституційного провадження, якщо зміст і вимоги скарги є очевидно необґрунтованими або якщо встановлено зловживання правом на її подання. Метою цього механізму є усунення звернень, які не містять реального конституційного питання, повторюють уже вирішені вимоги або використовують процедуру конституційної скарги не за її призначенням. Разом із тим застосування таких підстав має супроводжуватися достатнім мотивуванням, оскільки рішення про неприйнятність фактично припиняє доступ особи до розгляду порушеного нею конституційного питання.

Фільтраційне значення встановлених вимог підтверджує й актуальна практика роботи Суду. Офіційний перелік конституційних скарг станом на 31 липня 2026 року містить 401 зареєстровану позицію від початку року; серед них регулярно фіксуються звернення, які за формою не відповідають вимогам

Закону, поряд зі скаргами, що передаються судді-доповідачу та за якими надалі вирішується питання про відкриття провадження [6]. При цьому повернення скарги Секретаріатом через формальні недоліки не тотожне відмові Суду у відкритті провадження і не позбавляє особу можливості повторно звернутися після усунення відповідних недоліків.

Саме ця обставина дає підстави розмежувати попереднє формальне регулювання доступу та судове оцінювання прийнятності. На першій стадії перевіряється, чи відповідає звернення встановленій формі та чи містить необхідні складові. На другій – органи Конституційного Суду оцінюють дотримання законодавчих умов відкриття провадження, у тому числі строки, вичерпання засобів юридичного захисту, належність предмета звернення та достатність його конституційно-правового обґрунтування. Така дворівнева модель одночасно зменшує процесуальне навантаження на Суд і створює для заявника можливість виправити суто формальні недоліки до вирішення питання суддями.

Європейські підходи також підтверджують необхідність поєднання доступності конституційної скарги з належними механізмами відбору справ. У переглянутій Доповіді щодо індивідуального доступу до конституційного правосуддя Венеційська комісія систематизувала різні моделі індивідуального конституційного контролю та критерії доступу до нього [7]. Питання не втратило актуальності, адже у травні 2026 року на засіданні Об’єднаної ради з конституційного правосуддя Венеційської комісії окремо обговорювалися реформи критеріїв прийнятності, фільтраційні механізми та пошук балансу між доступом до правосуддя й ефективністю роботи конституційних судів [8].

Для України такий баланс має особливе значення, оскільки конституційна скарга виконує одночасно індивідуальну та загальноправову функції. У конкретній справі вона спрямована на захист особи від наслідків застосування неконституційного закону, тоді як рішення Конституційного Суду щодо відповідної норми впливає на правове регулювання загалом. Тому прийнятність скарги не слід ототожнювати лише з процесуальним «відбором» звернень. Йдеться про визначення тих справ, у яких індивідуальна проблема порушення права вказує на можливий дефект закону, що потребує конституційного контролю.

Удосконалення цього механізму доцільно пов’язувати не зі спрощенням усіх критеріїв прийнятності, а з підвищенням їх визначеності та передбачуваності. Потребують подальшого розвитку сталі підходи до встановлення достатнього рівня обґрунтування скарги, застосування категорії суспільного інтересу, розмежування очевидно необґрунтованого звернення та питання, яке має бути перевірене під час розгляду справи по суті. Важливим залишається й забезпечення доступного роз’яснення вимог до скарги; на офіційному вебсайті Конституційного Суду вже розміщено рекомендації та формуляр, який має рекомендаційний характер і спрямований на полегшення підготовки звернення [9].

Отже, критерії прийнятності конституційної скарги становлять комплексний механізм регулювання доступу до конституційного правосуддя, який охоплює визначення належного суб'єкта та предмета звернення, вичерпання національних засобів юридичного захисту, дотримання строку подання та належне обґрунтування порушення конкретного конституційного права. Їх функціональне призначення полягає у відмежуванні справ, що містять питання конституційності закону, від спорів щодо правильності його застосування, а також у забезпеченні належного процесуального навантаження на Конституційний Суд. Водночас ефективність такого механізму залежить від того, наскільки послідовно критерії прийнятності застосовуються без надмірного формалізму, оскільки їх кінцевим призначенням залишається не обмеження самого права на конституційну скаргу, а забезпечення дієвого доступу до конституційного захисту у справах, де застосування закону могло спричинити порушення гарантованих Конституцією України прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.08.2026).
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення: 10.08.2026).
3. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/en/node/21417 (дата звернення: 10.08.2026).
4. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України від 20.04.2026 № 33-у(II)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v033u710-26#Text (дата звернення: 10.08.2026).
5. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України від 13.05.2026 № 40-у(I)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v040u710-26#Text (дата звернення: 10.08.2026).
6. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/konstytuciyni-skargy (дата звернення: 10.08.2026).
7. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Revised Report on Individual Access to Constitutional Justice*. CDL-AD(2021)001. Adopted at the 125th Plenary Session, 11–12 December 2020. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282021%29001-e (accessed: 10.08.2026).
8. Venice Commission. *22nd Meeting of the Joint Council on Constitutional Justice (JCCJ): Future of Constitutional Complaint Mechanisms*. Zagreb, 21–22 May 2026.

URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/zagreb-22nd-meeting-of-the-joint-council-on-constitutional-justice-jccj- (accessed: 10.08.2026).
9. Конституційний Суд України. Рекомендації для фізичних та юридичних осіб щодо внесення до Конституційного Суду України конституційних скарг. URL: https://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytuciynogo (дата звернення: 10.08.2026).
10. Конституційний Суд України. Формуляр конституційної скарги. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/formulyar-konstytuciynoyi-skargy (дата звернення: 10.08.2026).

Кісіль Марія Олексіївна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Права людини та національна безпека в умовах воєнного стану – це класичні терези правової держави. З одного боку, без рішучих безпекових заходів і тимчасових обмежень свобод неможливо захистити країну від знищення. З іншого – надмірне та непропорційне обмеження прав громадян здатне зруйнувати демократичний фундамент суспільства зсередини.

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні пошук цього балансу перестав бути теорією і перетворився на щоденний іспит для органів влади, військового командування та правоохоронних структур. Головним викликом сучасності є те, щоб у боротьбі за власне виживання держава не перетнула межу законності та не знецінила зміст основоположних людських прав і свобод.

Дослідження межі між державним контролем та особистою свободою в умовах воєнного стану вимагає чіткого термінологічного розмежування. У вітчизняному правовому полі цей баланс визначається трьома взаємопов'язаними поняттями: конституційними правами, національною безпекою та воєнним станом.

Конституційні права і свободи виступають фундаментом правового статусу особи, визначаючи межі легітимного втручання держави у приватну сферу.